

**ЗБОРНИК РАДОВА
ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LX/I**

INSTITUT D'ÉTUDES BYZANTINES
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

ZBORNİK RADOVA

VIZANTOLOŠKOG INSTITUTA
LX/I

Rédacteur

BOJANA KRSMANOVIĆ

Directeur de l'Institut d'études byzantines

Comité de rédaction

*Stanoje Bojanin, Jean-Claude Cheynet (Paris), Evangelos Chrysos (Athènes),
Dejan Dželebdžić, Niels Gaul (Edinburgh), Michael Grünbart (Münster),
Vujadin Ivanišević, Erika Juhász (Budapest), Jovanka Kalić, Sergej Karpov (Moscou),
Predrag Komatina, Bojana Krsmanović, Aleksandar Loma, Ljubomir Maksimović,
Miodrag Marković, Athanasios Markopoulos (Athènes), Maria Mavroudi (Berkeley, CA),
Ljubomir Milanović, Bojan Miljković, Srđan Pirivatrić, Claudia Rapp (Vienne),
Peter Schreiner (Cologne), Jovana Šijaković, Gojko Subotić, Mirjana Živojinović*

Secrétaires de la rédaction

Tamara Ilić, Jovana Šijaković

BEOGRAD

2 0 2 3

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА

ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LX/I

Уредник

БОЈАНА КРСМАНОВИЋ

Директор Византолошког института САНУ

Редакциони одбор

*Стијаноје Бојанин, Нилс Гаул (Единбург), Михаел Гринбарџ (Минстер),
Мирјана Живојиновић, Вујадин Иванишевић, Ерика Јухас (Будимпешта),
Јованка Калић, Сергеј Карпов (Москва), Предраг Комаџина, Бојана Крсмановић,
Александар Лома, Марија Мавруди (Беркли), Љубомир Максимовић, Миодраг Марковић,
Аџанасиос Маркоулоос (Атина), Љубомир Милановић, Бојан Миљковић,
Срђан Пириваџирић, Клаудија Рај (Беч), Гојко Субојић, Еванџелос Хрисос (Атина),
Дејан Целебџић, Жан-Клод Шене (Париз), Јована Шијаковић, Пејтер Шрајнер (Келн)*

Секретари редакције

Тамара Илић, Јована Шијаковић

БЕОГРАД

2023

Прихваћено за штампу на седници Одељења историјских наука САНУ
27. 12. 2023. године.

Ова књига је објављена уз финансијску помоћ
Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIÈRES

Том I – Tome I

<i>Vassiliki N. Vlyssidou</i> , Les Maléïnoi dans le cadre de l'aristocratie méso-byzantine	9
<i>Vassiliki N. Vlyssidou</i> , The Maleïnoi in the Framework of Middle Byzantine Aristocracy	28
<i>Alexandra-Kyriaki Wassiliou-Seibt</i> , Leon Monomachos Sebastos: Ein byzantinischer Aristokrat mit Migrationshintergrund?	29
<i>Alexandra-Kyriaki Wassiliou-Seibt</i> , Leo Monomachos, Sebastos: A Byzantine Aristocrat with a Migrant Background?	41
<i>Erika Juhász</i> , Parallelen und Abweichungen: Malalas, Theophanes und die <i>Osterchronik</i>	45
<i>Erika Juhász</i> , Parallels and Differences: Malalas, the <i>Easter Chronicle</i> and Theophanes	58
<i>Athanasios Markopoulos</i> , Revisiting the Sources of Leo the Deacon. The Case of the <i>Excerpta Constantiniana</i>	61
<i>Аѿанасиос Маркоѿулос</i> , Преиспитивање извора Лава Ђакона с посебним освртом на збирку <i>Excerpta Constantiniana</i>	72
<i>Divna Manolova</i> , Reflections on Nikephoros Gregoras' <i>Historia Rhōmaikē</i> : Innovation, Variety, Emotion	75
<i>Дивна Манолова</i> , Размишљања о <i>Ромејској историји</i> Нићифора Григоре: иновација, разноврсност, емоција	92
<i>Vessela Valiavitcharska</i> , Thought – Diction – Figures – Method – Cola – Word Arrangement – Cadence – Rhythm: A Self-Standing Sequence in Late Byzantine Rhetorical Handbooks	95
<i>Весела Ваљавичарска</i> , Ἐννοια – λέξις – σχήματα – μέθοδος – κῶλα – συνθήκη – ἀνάπαισις – ῥυθμός: један самосталан низ у позновизантијским приручницима беседништва	112
<i>Tamás Mészáros</i> , The <i>Vaticanus Reginensis Graecus 103</i> and the Textual Tradition of Chalkokondyles	113
<i>Тамаш Месарош</i> , Рукопис <i>Vaticanus Reginensis Graecus 103</i> и текстуална традиција Халкокондиловог дела	125

<i>Emese Egedi-Kovács</i> , Le livre et la couronne. Un projet de mariage byzantin-normand et ses aspects hongrois (Cod. Athon. Iviron 463 [Lambros 4583], <i>corona graeca</i>)	127
<i>Emese Egedi-Kovács</i> , A Book and a Crown. A Byzantine-Norman Marriage Project and Its Hungarian Aspects (Cod. Athon. Iviron 463 [Lambros 4583], <i>corona graeca</i>)	157
<i>Şerban V. Marin</i> , Between Shaving and Making Peace with John II Comnenus. When Did the Venetians Give up Wearing Long Beards?	159
<i>Шербан В. Марин</i> , Између бријања и помирења са Јованом II Комнином. Када су Млечани престали да носе дуге браде?	174
<i>Christian Gastgeber</i> , Komplexübersetzen am Kaiserhof in Konstantinopel: Die griechisch-lateinischen Kaiserverträge mit Venedig aus spätbyzantinischer Zeit	175
<i>Christian Gastgeber</i> , Complex Translations at the Imperial Court in Constantinople: The Graeco-Latin Imperial Treaties with Venice from the Late Byzantine Period	216
<i>Siren Çelik</i> , The Crusade of Nicopolis and Its Aftermath: Views from Byzantine, French and Ottoman Sources	219
<i>Сирен Челик</i> , Никополски крсташки рат и његове последице: погледи из византијских, француских и турских извора	245
<i>Maria Mavroudi</i> , Die Erforschung der kollektive Identität in Byzanz im Vergleich zu Westeuropa und der islamischen Welt: Parallelen und Unterschiede in der Konstruktion von „Ost“ und „West“	247
<i>Maria Mavroudi</i> , The Exploration of Collective Identity in Byzantium Compared to Western Europe and the Islamic World: Parallels and Differences in the Construction of “East” and “West”	279
<i>Christina Sideri</i> , Self-Referentiality in Historical Texts of the 11 th Century: The Case of Michael Attaleiates	283
<i>Кристијина Сидери</i> , Аутореференцијалност у историјским текстовима из XI века: случај Михаила Аталијата	296
<i>Zoran Jovanović</i> , The Portrayal of Collective Identity in the Works of Gennadios Scholarios	297
<i>Зоран Јовановић</i> , Представа колективног идентитета у делима Генадија Схоларија	319

<i>Tatjana Starodubcev</i> , Saint Paisios the Great (Pshōi or Bishoi). Cult and Representation in the Middle Ages	321
<i>Таџјана Сџародубцев</i> , Свети Пајсије Велики (Пшој или Бишој). Поштовање и представљање у средњем веку	344
<i>Anna Lampadaridi</i> , Quelques remarques sur les préfaces de deux versions grecques de la <i>Vie d'Hilarion</i> par Jerome (BHG 752 et 753)	347
<i>Anna Lampadaridi</i> , Some Observations on the Prefaces to Two Greek Versions of the <i>Life of Hilarion</i> by Jerome (BHG 752 and 753)	366
<i>Смиља Марјановић Душанић</i> , Улога аутора у хагиографском наративу: изабрани примери српских житија	367
<i>Smilja Marjanović Dušanić</i> , The Role of the Author in the Hagiographic Narrative: Selected Examples of Serbian <i>Lives</i>	395
<i>Марија Васиљевић</i> , Преображај култа Светог Луке у позносредњовековним српским земљама	397
<i>Marija Vasiljević</i> , The Transformation of the Cult of Saint Luke in Late Medieval Serbian Lands	414
<i>Радослава Станкова</i> , Проложните житија за св. Никола Чудотворец в јужнославјанската книжнина през средновековието	417
<i>Radoslava Stankova</i> , The Prologue <i>Vitae</i> of St. Nicholas the Miracleworker in South Slavic Medieval Literature	432
<i>Nikolaos Livanos</i> , The Oldest Vita of St. Paul of Xeropotamou	435
<i>Николаос Ливанос</i> , Најстарије житије Св. Павла Ксиропотамског	453
<i>Мирјана Живојиновић</i> , <i>Викџор Савић</i> , Савин уговор са светогорском управом о куповини земљишта за виноград (1228). Настанак и судбина грчкога и српскога текста	455
<i>Mirjana Živojinović</i> , <i>Viktor Savić</i> , The Agreement between Saint Sava and the Administration of Mount Athos on the Land Purchase of a Vineyard (1228). The Origin and Fate of the Greek and Serbian Texts	518
<i>Antonio Rigo</i> , Les livres de commémoration byzantins. Le cas du livre du Protaton de Karyès (Mount Athos)	521
<i>Antonio Rigo</i> , Byzantine Memorial Books. The Case of the Book of the Protaton of Karyes (Mount Athos)	543

<i>Mikhail Bibikov</i> , Chilandar Monastery in the <i>Athonias</i> by Iakobos Neasketiotes	545
<i>Михаил Бибииков</i> , Манастир Хиландар у делу <i>Аѿонијага</i> Јакова Неаскитиота	553
<i>Valerio Massimo Minale</i> , Animals in the <i>Nomos Georgikos</i> . An Attempt to Study the Technique of Compilation	555
<i>Валерио Масимо Минале</i> , Животиње у Земљорадничком закону. Покушај проучавања технике компилације	577
<i>Милош Ивановић</i> , Закон Новог Брда и византијско право	579
<i>Miloš Ivanović</i> , The Town Law of Novo Brdo and Byzantine Law	596
<i>Владимир Цвејковић</i> , Новоплатонизам у византијској и раној српској философији: дијаграм круга и полупречника	599
<i>Vladimir Cvetković</i> , Neoplatonism in Byzantine and Early Serbian Philosophy: The Circle and Radii Diagram	632
<i>Весна Сара Пено</i> , О почецима профилисања византолошке музикологије у Србији: домети и странпутице	633
<i>Vesna Sara Peno</i> , The Beginnings of Byzantine Musicology in Serbia: Achievements and Impasses	666

МИЛОШ ИВАНОВИЋ
Историјски институт, Београд
milos.ivanovic@iib.ac.rs

ЗАКОН НОВОГ БРДА И ВИЗАНТИЈСКО ПРАВО

Рад је посвећен анализи утицаја које је византијско право извршило на *Закон Новог Брда*, односно другу целину *Новобрдског законика* деспота Стефана Лазаревића из 1412. године. Указује се на могућу везу градског права Новог Брда са одређеним одредбама *Синџајме Матџије Власџара* и са једном од привилегија које је добио град Јањина од византијског цара Андроника II 1319. године. Сходно томе, износи се претпоставка су одређени прописи *Закон Новог Брда* могли настати у време владавине цара Стефана Душана.

Кључне речи: Ново Брдо, град, право, Византија, цар Стефан Душан

The paper analyzes how the Byzantine law influenced *The Town Law of Novo Brdo*, which represents the second part of *Despot Stefan Lazarević's Novo Brdo Legal Code* of 1412. A possible connection between the town law of Novo Brdo and certain provisions of *The Syntagma of Matthew Blastares* and one of the privileges that the town of Ioannina received from the Byzantine Emperor Andronikos II in 1319 is suggested. Accordingly, it is assumed that certain provisions of the *Town Law of Novo Brdo* could have been formulated during the reign of Emperor Stefan Dušan.

Keywords: Novo Brdo, town, law, Byzantium, Emperor Stefan Dušan

Откривање ћирилског рукописа *Новобрдског законика* деспота Стефана Лазаревића био је један од најзначајнијих догађаја за српску медијевистику у другој половини XX века.¹ Од када је овај правни споменик 1962. први пут

¹ Рагојчић, Закон о рудницима, 18, доноси детаље о открићу рукописа. Да је исправније за овај извор користити назив *Новобрдски законик*, а не *Закон о рудницима* показао је Сима Ђирковић: Ђирковић, Новобрдски законик, 174; Ђирковић, Латинички препис, 8–12. Уп: Ђурђев, *Kada i kako*, 42, 44–45.

издао Никола Радојчић,² он не престаје да привлачи пажњу истраживача. Намера нам је да у овом раду скренемо пажњу на вероватно византијско порекло појединих његових одредби.

Добро је познато да се ћирилички текст *Новобрдској законика* деспота Стефана Лазаревића из 1412. године, сачуван у рукопису из друге половине XVI века,³ састоји из две веће целине. Прва садржи прописе о рударству, или како се у уводу истиче, да је градски сабор затражио од Стефана Лазаревића да им учини „закон о рупама”.⁴ Није пак сасвим јасно да ли се наслов на почетку текста у коме се наводи да је реч о законнику деспота Стефана „о цеховима, и о баштинама, и о вери, и о колима, и о свим потребним судовима” односи само на рударске прописе⁵ или пак на обе законске целине.⁶ Наиме, поменути друга целина, која је ситним шарама и златном плетеницом одвојена од прве, носи наслов „Законъ ѿ кацнинах и воєводе и ѿ кнезѡ, и псѡню”.⁷ Међутим, далеко је важније нагласити да овај одељак садржи прописе о градском уређењу Новог Брда. Обично се та целина означава као *Закон Новог Брда*.⁸ На оправданост тог назива указује његово појављивање у акту из септембра 1434, којим је монах Саватије усинио попа Богдана и подарио му још за живота половину баштине. Наводи се у документу да су Богдан и његова деца и унучи имали да неометано уживају имовину сходно *Закону Новог Брда*. По смрти Саватија и остатак његове баштине имао је припасти попу Богдану.⁹ Из самог документа се такође уочава да је завештање баштине учињено у складу са XXI чланом градског закона, који носи назив „О баштинама”.¹⁰

Имајући у виду садржај *Новобрдској законика*, његови проучавоци су велику пажњу посветили начину његовог састављања. Наиме, поставило се питање да ли су оба дела овог правног споменика настала истовремено. Такође, с тим у вези разматрано је и порекло његових одредби. Када је реч о датацији *Новобрдској законика*, ми ћемо се на овом месту осврнути само на

² Радојчић, Закон о рудницима.

³ Радојчић, Закон о рудницима, 20–21, датирање је извршено на основу воденог знака на папиру.

⁴ Радојчић, Закон о рудницима, 19, 37.

⁵ Радојчић, Закон о рудницима, 11, 37.

⁶ Радојчић, Закон о рудницима, 19–20; *Ђурђевић*, *Kada i kako*, 55; *Божич*, *Критика*, 172, реч је о критици чланка Бранислава Ђурђевића „Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo”, која нема посебан наслов.

⁷ Закон о рудницима, 51. Није јасно зашто је Бранислав Ђурђевић навео да се за овај део законика не може наћи посебан назив: *Ђурђевић*, *Kada i kako*, 55.

⁸ Радојчић, Закон о рудницима, 20, 29–30, 32, треба нагласити да је Радојчић инсистирао на томе да је реч о изводу из *Закона Новог Брда*, односно градског статута; *Марковић*, Закон о рудницима, 37; *Ђурђевић*, Латинички препис, 11–12, 16, 69; *Даниловић*, Закон града Новог Брда, 19–21.

⁹ *Бубало*, Српски номици, 258; *Стијановић*, Стари српски хрисовуљи, 51; *Марковић*, Закон о рудницима, 37.

¹⁰ Радојчић, Закон о рудницима, 56; *Бубало*, Српски номици, 110, 183, 209.

најзначајније аспекте тог проблема, који су од интереса за тему овог рада, без жеље да залазимо у његову детаљну анализу. Најпре, треба рећи да се након прописа *Закон Новог Брда* налази златним словима исписан ред „Предсловије цара Стефана”, за којим следи потврда деспота Стефана. Најзад, рукопис се завршава наводом да је документ настао у Некудиму 29. јануара, 13. индикта 6920. односно 1412. године.¹¹ Примећено је да се индикт и година не слажу. Наведеном индикту би из времена владавине Стефана Лазаревића одговарале 1390, 1405. и 1420, док је за 6920. индикт 5. То неслагање само по себи не би било толико необично будући да је у српским рукописима индикт често погрешно бележен.¹² Значајније је, међутим, то што у уводу Законика деспот Стефан приповеда о догађајима из првог дела његове владавине, а тичу се његовог односа са султаном Бајазитом. Јасно је да су они знатно временски удаљени од датума наведеног на крају рукописа.¹³ Због тога су учињени покушаји да се те информације у извесном смислу доведу у склад. Треба поменути да сам Радојчић није посветио већу пажњу времену настанка законика, већ је само констатовао несагласност између индикта и године.¹⁴

Према Браниславу Ђурђевићу, из стилизације увода *Законика* је јасно да је Бајазит у време његовог писања још био у животу. Сходно томе, сматрао је да је текст рударског дела законика настао крајем 1402. или почетком наредне године.¹⁵ Важно је напоменути да по његовом суду тада није дошло до израде законика, већ је он само обновљен и потврђен од стране деспота Стефана након што му је он поднет од стране 24 „добрих људи”, који су гарантовали исправност текста. Сматрао је да су Новобрђани имали тај закон још из времена пре цара Душана,¹⁶ позивајући се на податак из деспотове потврде на крају рукописа да је реч о законима за Ново Брдо који су постојали у време ранијих српских краљева и кнеза Лазара.¹⁷ Када је реч о *Закону Новог Брда*, Ђурђевић је био мишљења да је реч о кодификацији из времена цара Стефана Душана, која је касније потврђивана и можда допуњавана од стране других владара.¹⁸ Такву тврдњу изводио је на основу чињенице да се након текста *Закон Новог Брда* налази већ поменути наслов „Предсловије цара Стефана”, који се, по његовом мишљењу, није односио на деспотову потврду иза наслова, већ на неку преамбулу цара

¹¹ Радојчић, Закон о рудницима, 20, 57.

¹² Ђурковић, Новобрдски законик, 170; Ђурковић, Латинички препис, 8.

¹³ Радојчић, Закон о рудницима, 37; Ђурковић, Новобрдски законик, 170–172; Ђурковић, Латинички препис, 9.

¹⁴ Радојчић, Закон о рудницима, 20.

¹⁵ Ђурђевић, *Kada i kako*, 49–50; Ђурђевић, *Kada i kako su nastali*, 36, 39. Књига Бранислава Ђурђевића из 1987. носи исти наслов као његов ранији чланак, те ћемо њу цитирати скраћеницом: *Kada i kako su nastali*.

¹⁶ Ђурђевић, *Kada i kako*, 51–53, 55, 57–61; Ђурђевић, *Kada i kako su nastali*, 65–67.

¹⁷ Радојчић, Закон о рудницима, 57; Ђурђевић, *Kada i kako*, 59.

¹⁸ Ђурђевић, *Kada i kako*, 58–61.

Душана неком законском споменику. Спекулисао је даље да је текст ту прекинут, те да је изостављен садржај „предсловија”.¹⁹ Поред тога, сматрао је да се деспотов навод да је потврдио *зайисанија* и *йовеленија* пре њега бивших царева и господе²⁰ односи на *Закон Новои Брда*.²¹ Коначно, закључио је да је јануара 1412. деспот Стефан извршио кодификацију новобрдских закона, која се састојала од нешто новелираног раније потврђеног рударског законика за Ново Брдо, те од одредби за сам град које потичу из времена цара Душана, а које су можда биле допуњене прописима из неких других повеља.²² Доцније је Ђурђевић, када је реч о датуму настанка законика, предност дао индикту, те је заузео становиште да је деспот јануара 1405. потврдио *Закон Новои Брда*, када је истовремено настала и читава кодификација. Тада је такође дошао на становиште да је у време деспота Стефана већ постојала кодификација закона за Ново Брдо, те да је у суштини реч само о њеној потврди.²³ Завршни део текста, по тадашњем његовом гледишту, односи се само на *Закон Новои Брда*.²⁴ Овакво образложење настанка *Законика* исти аутор је поткрепљивао и чињеницом да *Закон Новои Брда* није сачуван у латиничком препису законика, као ни у његовом османском преводу.²⁵

Ставови Бранислава Ђурђевића изазвали су нове полемике око настанка *Новобрдског законика*, па се на неке вреди осврнути. У својој критици Ђурђевићевог чланка Иван Божић је истакао да се из уводног дела законика не може извући закључак да је Бајазит још увек био у животу. Такође је подвукао да нема елемената да се утврди када је деспот Стефан дошао у Ново Брдо, што сам помиње у уводном делу.²⁶ Од још већег значаја је Божићева примедба да термин *учинији закон* не може значити обновити или потврдити, како је то Ђурђевић тврдио. Образложио је и да су „добри људи” бирани како би се написмено формулисало нешто што је старим људима или стручњацима било добро познато. Закључио је да за потврду готовог текста не би било потребно одређивати „добре људе” из редова рударских стручњака.²⁷ Да је овакво тумачење исправно види се и на основу латиничког текста у коме се каже да су „добри људи” учинили закон о јамама и судовима.²⁸ Завршни део текста,

¹⁹ Исто, 58.

²⁰ Радојчић, Закон о рудницима, 57.

²¹ Ђурђевић, *Kada i kako*, 58–60.

²² Исто, 56–57, 60–61.

²³ Ђурђевић, *Kada i kao su nastali*, 36–39, 67, 78–79.

²⁴ Исто, 78–79.

²⁵ Латинички препис је сачињен 1638. у бугарском рударском месту Ђипровцу. За детаље о том рукопису и његово издање види код: Ђирковић, Латинички препис, 5, 15–27. Турски превод се налази у оквиру једног османског акта за Ново Брдо из априла 1494. године. Подаци о том тексту и његово издање у преводу на француски језик код: *Beldiceanu, Les actes des premiers sultans*, 53–55, 243–254. Превод турске верзије на српски језик: *Rizaj, Rudarstvo Kosova*, 209–214.

²⁶ Божић, Критика, 172–173.

²⁷ Исто, 173–174.

²⁸ Ђирковић, Латинички препис, 20, 41.

есхатокол, Божић везује само за *Закон Новог Брда* образлажући да се у њему „закон о рупама” не помиње.²⁹ На крају свог кратког прилога исти аутор је навео да би *Законик*, с обзиром на околности, могао бити издат 1405, што би се онда поклапало са записаним индиктом. По његовом суду, ипак је једини расположиви и прихватљив податак 1412. година, како стоји на крају акта.³⁰

Значајан допринос проучавању *Новобрдског законика* дала је и Биљана Марковић, наводећи да се синтагма *учиниши закон* односи на сам правни чин, а не на његову садржину. Због тога је можда новобрдски сабор желео само да добије нови закон који би потврдио старе привилегије које су важиле и за време пре владавине кнеза Лазара.³¹ Ауторка није желела да улази у разматрање да ли је законик настао као јединствен акт или је састављен од два дела настала у различито време.³² Подвукла је пак да Радојчићев назив *извод из сѣаишуша Новог Брда* за други део законика није адекватан. Образложила је да су градски статуту били највиши нормативни акти које су доносили законодавни органи власти у аутономним градовима. Такви су били и јадрански градови у саставу српске државе. За разлику од њих, градови у унутрашњости српске државе имали су због политичких прилика веома ограничену аутономију. Заложила се зато да се овај правни текст означава као *Закон Новог Брда*.³³ Истакла је да ни у Европи није било необично да повеље за рударске градове регулишу и неке правне и економске односе у тим местима.³⁴ Без обзира на то када су и како настала два дела законика, по њеном мишљењу видљива је жеља законодавца за систематизацијом прописа.³⁵

Изузетно вредна запажања о *Новобрдском законик*у деспота Стефана изнео је Сима Ђирковић. Када је реч о времену његовог настанка, приметио је да догађаји описани у уводу више одговарају 1390. години, са којом би се поклопио и индикт назначен у ћириличком рукопису, те би онда тада настала прва несачувана верзија *Законика*. Напоменуо је и да турски превод увода иде томе у прилог, мада је упозорио да није јасно колико је он зависан од српског текста. Даље је истакао да та хипотетичка реконструкција нема значајних последица на разумевање извора, те да време издавања мора остати како је сачувано у записаном тексту.³⁶ Попут Биљане Марковић, сматра да прописи из другог дела *Законика* не представљају извод из статута Новог Брда, већ његово градско

²⁹ Исто, 174.

³⁰ Исто, 174–175.

³¹ *Марковић*, Закон о рудницима, 35.

³² Исто, 36.

³³ Исто, 36–37.

³⁴ Исто, 38.

³⁵ Исто, 40.

³⁶ *Ђирковић*, Новобрдски законик, 170–172; *Ђирковић*, Латинички препис, 9–11; *Beldiceanu*, Les actes des premiers sultans, 245, турски текст наводи да је Бајазит I вратио деспоту Стефану Ново Брдо, пошто му се потчинио. Деспотска титула је и овде у неслагласју са описаним догађајем.

право из времена деспота Стефана. Релативно скроман репертоар ствари које његови прописи уређују објаснио је знатно мањим степеном аутономије Новог Брда у односу на приморске градове на које се није примењивало ниједно важеће опште право. Рударски тргови су се пак развијали у средини где је реципирано византијско право и *Душанов законик*, због чега нису биле потребне неке одредбе које се срећу у статутима приморских градова. Додао је и да ако би се и прихватила хипотеза о изводу, морало би се поставити питање по ком критеријуму је извршен избор чланова.³⁷

Конечно, у новије време се временом и начином састављања *Новобрдског законика* позабавио Андреја Катанчевић. Изнео је мишљење да је Законик о рудницима донет 1398. или нешто касније, ослањајући се на податак из увода овог правног споменика о путу деспота Стефана у Севастију. По његовом суду, Законик није био само за Ново Брдо већ је записао и рударске обичаје читаве Србије.³⁸ Други део ћириличног рукописа назива *Новелом*, која је, сматра, додата Законнику о рудницима 1420, када је читав текст и потврђен. До те године је дошао тумачећи односе деспота Стефана са Дубровчанима, а дајући предности индикту на крају ћириличног рукописа.³⁹ Такво решење нам делује као мало вероватно и засновано на прилично смелим хипотезама, без довољног уважавања резултата до којих су дошли претходни истраживачи.

Питање порекла прописа *Новобрдског законика* је тема која заслужује већу пажњу. Када је реч о прописима из првог дела овог правног споменика, Ђирковић је навео да образовање стручног тела ради састављања законика није била честа појава у рударском праву средњег века. Тада, по његовом суду, није долазило до преписивања неког ранијег закона, као ни до прераде или превода постојећег кодексa. Сматрао је да су се „добри људи” држали онога што су сматрали да је добро и праведно, уз ослањање на обичајно право. Отуда истраживачима није успело да у неком европском рударском правном споменику нађу одредбе које се срећу у *Новобрдском законнику*.⁴⁰ Са друге стране, још је Никола Радојчић констатовао да је *Закон Новог Брда* израђен на основу више јаким утицаја. Назначио је да је ради његовог познавања потребно бити добро упућен у српско државно право, градска права приморских градова, посебно оних под врховном српском влашћу, затим у градска права рударских градова, те аутономна права византијских градова.⁴¹ Даље је истакао да одређени чланови *Закон Новог Брда* одговарају по садржини прописима *Душановог законика*, али да

³⁷ Ђирковић, *Новобрдски законик*, 174–176; Ђирковић, *Латинички препис*, 12–13.

³⁸ *Катанчевић*, Датирање Законика о рудницима, 221–229. Да је Стефан Лазаревић 1398. био у Севастији показао је Марко Шуица: *Шуица*, О години одласка кнеза Стефана, 803–809.

³⁹ *Катанчевић*, Датирање Законика о рудницима, 230–234.

⁴⁰ Ђирковић, *Латинички препис*, 72; Ђирковић – *Ковачевић-Којић* – *Бук*, Старо српско рударство, 86.

⁴¹ *Радојчић*, *Закон о рудницима*, 29.

они нису из њега преузети дословно, због чега их је тешко препознати. Напоменуо је да то важи и за одредбе које имају сличности са онима из приморских статута.⁴² У својој детаљној анализи прописа *Закон Новог Брда* Јелена Даниловић није улазила у порекло његових одредби мада је скренула пажњу на њихову могућу везу са појединим одредбама *Душановог законика*.⁴³ Отуда сматрамо да је потребно размотрити порекло одредби овог закона и у том смислу ћемо указати на њихов могући корен у византијском праву. То може имати импликације на тумачење времена настанка самог законског текста.

Закон Новог Брда се састоји од 22 прописа, којима се одређује износ таксе под називом *ѿсуњ*, расподела глоба за одређене преступе међу градским органима власти, надлежност судова, ред на тргу, обавезе продаваца, максимална цена појединих производа, казна за превођење у римокатоличанство, начин преноса власништва над баштинама, као и то да Новобрђани не смеју да дају зајам у злату, те обавеза становника да раде понуђени посао.⁴⁴ Треба додати да постоји и XXIII члан,⁴⁵ али је јасно да је он на том месту залутао, те да припада материји о рударском праву.⁴⁶

При разматрању могућих византијских утицаја на *Закон Новог Брда* потребно је дати кратке напомене о правима ромејских градова у време династије Палеолога (1261–1453). Током овог периода посебно место је припадало Цариграду и Солуну, који су имали одвојене институције градске управе, попут сената, које се не срећу у другим градовима.⁴⁷ Положај осталих градова у Царству може се увидети на основу привилегија добијаних путем повеља владара. Најдетаљнија међу њима била је повеља цара Андроника II из фебруара 1319. епирском граду Јањини. Додељене повластице односиле су се на однос кефалије са становницима града, ослобађање од пореза и царина, војне дужности грађана, начин пресуђивања спорова, градску имовину и положај Јевреја.⁴⁸ Познате су и повластице за Кроју, Фанарион и Монемвасију, које су се углавном тичале пореског имунитета и изузећа од царинских дажбина, начина суђења, власништва над имовином и вршења војне службе.⁴⁹

⁴² Исто, 29.

⁴³ Даниловић, Закон града Новог Брда, 26–40.

⁴⁴ Радојчић, Закон о рудницима, 51–57; Ђирковић, Новобрдски законик, 174–175; Ђирковић, Латинички препис, 12; Марковић, Закон о рудницима, 20–23, 39–40.

⁴⁵ Радојчић је у свом издању *Новобрдског законика* одредбе о градском праву означио римским цифрама, што и ми, попут осталих истраживача, прихватимо.

⁴⁶ Ђирковић, Новобрдски законик, 174–175; Ђирковић, Латинички препис, 12, аутор назначавача да се тај пропис јавља као 35. члан латиничког текста *Законика*, који, као што је познато, не садржи део о градском праву.

⁴⁷ Maksimović, The Byzantine Provincial Administration, 249–256.

⁴⁸ Acta et diplomata graeca V, 77–84; Maksimović, The Byzantine Provincial Administration, 257–259.

⁴⁹ Maksimović, The Byzantine Provincial Administration, 259–263.

На основу изреченог се већ може уочити јасна разлика између привилегија византијских градова и *Закона Новој Брда*. Разматрајући повеље намењене византијским градовима, Љубомир Максимовић је истакао да оне не указују на постојање посебне градске управе. Појаснио је да су се дароване повластице, сем донекле у случају Монемвасије, тицале углавном питања која су занимала феудалне земљопоседнике – за њих се може рећи да су стекли широко изузеће од пореза и правно-судски имунитет. Није било речи о градској самоуправи, већ аутономији појединца, која се огледала кроз градске повластице. Званично је градом управљао владарев кефалија, али је његов ауторитет био подриван изнутра.⁵⁰ Презентовани подаци недвосмислено сведоче о другачијем контексту развоја византијских градова у односу на рударски центар какав је било Ново Брдо, на чије уређење су Саси оставили значајан траг.⁵¹ Сматрамо да се ипак не сме занемарити могући византијски утицај и на српске рударске градове, нпр. Ново Брдо, а то се чини посебно важним за период владавине краља и цара Стефан Душана (1331–1355), када је рецепција византијског права на тлу српске државе достигла врхунац.⁵² Добро је примећено да се Душаново законодавство може посматрати као „израз жеље и потребе за правном унификацијом, само у смеру од Византије ка српским земљама и, наравно само у ограниченој мери”.⁵³

Вреди истаћи да је цар Душан и путем свог *Законика* потврђивао права освојених византијских градова. Тако им је 124. чланом потврдио све своје христовуље и протагме до времена издавања *Законика*, што је значило да им нико није смео ништа узети од градске имовине.⁵⁴ Позната нам је једна таква повеља коју је краљ Душан 1343. издао Кроји потврђујући раније повеље византијских царева.⁵⁵ Може се рећи да је поменута одредба проширена у другом делу *Законика*. Наиме, према 176. члану, за градове у царевом земљи требало је да важе закони пређашњих царева. Затим се прецизира да су грађани у својим споровима имали да се суде пред „владдџи градскинци” и пред црквеним клиром. Уколико би жупљанин покренуо парницу против грађанина, имао је да га тужи пред поменим органима по закону.⁵⁶ Поводом ове одредбе развила се дискусија да ли се она односи само на освојене византијске градове или на све градове у оквиру

⁵⁰ Исто, 263–266.

⁵¹ *Динић*, За историју рударства I, 5–7, 14–18; *Динић*, За историју рударства II, 72–75.

⁵² *Соловјев*, Законодавство Стефана Душана, 383–388, 397–400; *Историја српској народа I*, 565 (Д. Богдановић); *Бубало*, О Душановом законнику, 16.

⁵³ *Бубало*, О Душановом законнику, 16.

⁵⁴ Душанов законик, прир. *Бубало*, 100, 195; *Соловјев*, Законик цара Стефана Душана, 279; *Радојчић*, Душанов законик и византијско право, 72, показао је да је ова одредба формулисана на начелима византијског права.

⁵⁵ *Thallóczy – Jireček*, Zwei Urkunden, 96–97; Грчке повеље српских владара, прир. *Соловјев – Мошин*, 310–317; *Соловјев*, Законик цара Стефана Душана, 278.

⁵⁶ Душанов законик, прир. *Бубало*, 113–114, 216.

Српског царства. Због помињања закона ранијих царева, истраживачи су углавном били мишљења да се члан може односити само на грчке градове.⁵⁷ Због помињања свих градова по царевој земљи, помишљало се и да би се пропис могао тицати свих градова, без разлике.⁵⁸ Чини се да је овде, како смо већ и назначили, пре реч о проширењу и прецизирању 124. члана него о јасној намери законодавца да у свим градовима заведе исти поредак када су суђења у питању. Постоји, међутим, одредба која се извесно односи на сва градска насеља у Српском царству. Реч је о 137. члану, којим се одређује да нико, укључујући и цара, нема право да оспори хрисовуље које цар учинио својим градовима. Подвлачи се да имају бити сигурне.⁵⁹ Са изузетком Теодора Тарановског,⁶⁰ сви остали научници су, с пуним правом, сматрамо, били мишљења да се наведена одредба односи на све градове у држави.⁶¹ Ова одредба је од изузетног значаја, јер нам предочава да цар Душан није издавао привилегије само градовима освојеним од Византије. Кроз разматрање одредби *Закона Новог Брда* покушаћемо да покажемо да су и градови у старим српским областима могли имати извесна права као и ромејски центри. У вези са тим треба назначити да је до средине XIV века Ново Брдо већ избило на прво место међу српским рудницима.⁶² Знамо да је управо у Новом Брду цар Душан септембра 1349. издао своју знамениту повељу Дубровчанима.⁶³ Ово је била до тада најобимнија српско-дубровачка уговорна исправа.⁶⁴ Треба рећи да је поводом 137. члана *Душановог законика* већ истакнуто мишљење да је цар Душан издао повељу Новом Брду.⁶⁵

Због поменутог термина *ѿсуњ* вреди обратити пажњу већ на прва два члана *Закона Новог Брда*. Првим је био дефинисан износ ове таксе када је реч о стоци. Предвиђено је да од износа који је раније припадао цариницима једну половину добија војвода, а другу кулски војвода.⁶⁶ Чини се да је оправдано мишљење да је реч о термину византијског порекла.⁶⁷ Андрија Веселиновић га је повезао са таксом „опсонион” (*ὀψώνιον*), која се јавља у једној Душановој

⁵⁷ Тарановски, *Историја српског права*, 91; Соловјев, *Законик цара Стефана Душана*, 318; Шаркић, *Градско становништво*, 25–26.

⁵⁸ Душанов законик, прир. Бубало, 217.

⁵⁹ Исто, 103, 201.

⁶⁰ Тарановски, *Историја српског права*, 91.

⁶¹ Соловјев, *Законик цара Стефана Душана*, 287–288; Даниловић, *Закон града Новог Брда*, 23–24.

⁶² Динић, *За историју рударства II*, 38.

⁶³ Порчић, *Документи српских средњовековних владара*, 250–252; *Јечменица*, Хрисовуља цара Стефана Душана, 38–43.

⁶⁴ Порчић, *Документи српских средњовековних владара*, 58.

⁶⁵ Даниловић, *Закон града Новог Брда*, 25.

⁶⁶ Рагојчић, *Закон о рудницима*, 51.

⁶⁷ Динић, *За историју рударства II*, 52; Веселиновић, *Царински систем*, 23–24; Веселиновић, *Владарско и комунално*, 134.

хрисовуљи за Манастир Зограф као дажбина за рибарење.⁶⁸ Сам термин је иначе у Византији најчешће коришћен да значи давање у природи или новцу војницима током похода. Могао је такође да обележи давање манастирима у природи или новцу, те плату за цивилне службенике.⁶⁹ Услед недостатка изворних података немогуће је објаснити на који начин је поменути грчки термин постао у Новом Брду назив за таксу која би се могла назвати трошарином.⁷⁰ Судајући по једном дубровачком документу из 1407, псуњ је износио 5%.⁷¹ Са друге стране, податак из I члана *Закона Новог Брда* да се од 50 брва узимао један сведочио би да је псуњ износио 2%.⁷²

Далеко значајнији за тему нашег истраживања је IV члан *Закона Новог Брда*, који носи назив „О суду војводе и кнеза”. Овом одредбом је дефинисано да војвода и кнез могу пресуђивати спорове вредне до једне литре. За баштине и друге вредније процесе имао је кнез са протопопом ићи код војводе, те да са пургарима и „добрим људима” који су у месту суде саборно.⁷³ Дефиницију да су најмање значајни спорови вредни до једне литре срећемо у *Синџајми Матије Властара*. Тако у глави Д–10 (Д–8) српскословенског превода овог правног споменика стоји да ако се епископу суди у имовинском спору вредности до једне литре, треба да сведоче два верна и поштена заклета сведока. За спорове вредне 50 литара тражила су се три сведока, а преко тог износа пет сведока.⁷⁴ Добро је познато да је ову византијску правну компилацију саставио 1335. солунски монах Матија Властар, те да је она, извесно, већ у време владавине Стефана Душана преведена на српскословенски језик.⁷⁵ Вероватно још за живота првог српског цара, избором и редиговањем прописа из пуне верзије *Синџајме* настала је њена скраћена верзија, где су превагу однели световни закони. Пре текста *Душановог законика* у рукописима старије редакције обично се налазе *Скраћена синџајма* и *Јусџинијанов закон*.⁷⁶ Вреди зато додати да се

⁶⁸ *Осџројроски*, Серска област, 66; *Веселиновић*, Царински систем, 24, нап. 86.

⁶⁹ Oxford Dictionary of Byzantium, vol. 3, ed. Kazhdan, 1529.

⁷⁰ *Веселиновић*, Царински систем, 23; *Марковић*, Закон о рудницима, 21; *Даниловић*, Закон града Новог Брда, 30.

⁷¹ *Динић*, За историју рударства II, 51–52; *Веселиновић*, Царински систем, 23–24.

⁷² *Радојчић*, Закон о рудницима, 51.

⁷³ Исто, 52.

⁷⁴ Матије Властара Синтагмат, прир. *Новаковић*, 240, у предлошку који је Новаковић користио за своје издање ова глава је нумерисана као Д–8, иако пре тога већ постоји глава Д–9. Зато смо у загради донели нумерацију по издању Татјане Суботин Голубовић; Матија Властар Синтагма, превела *Субојин-Голубовић* 174; За ову одредбу у издању грчког текста види: Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως Σύνταγμα, 228–229.

⁷⁵ *Соловјев*, Законодавство Стефана Душана, 386–388.

⁷⁶ *Соловјев*, Законодавство Стефана Душана, 359–360, 363–369, 397–400; *Бубало*, О Душановом законнику, 20–21; *Бубало*, Време Душановог законика, 121–122, аутор је у овом раду упозорио да ипак нема недвосмислених доказа да је за Душановог живота дошло до здруживања сва три текста у један правни зборник, с обзиром да најстарији преводи пуне *Синџајме* потичу из последње четвртине XIV века.

горенаведени пропис нашао и у оквиру главе Д-7 *Скраћене синџајме*.⁷⁷ Не можемо, наравно, тврдити да је део IV члана *Закона Новог Брда* настао директно на основу Синтагме, али се сличност мора узети у обзир.

Описани састав судског колегијума који је требао да пресуђује вредније парнице подсећа на једну од привилегија у повељи цара Андроника II из 1319. граду Јањини. Наиме, документ је прописивао да се међу становницима града требају бирати „добри људи” (*ἀνθρώποι καλοί*), који ће као судије решавати са кефалијом све спорове, осим оних у надлежности епископског суда.⁷⁸ Дакле, у оба случаја су колегијум чинили „добри људи” из редова грађанства, а разлика између два прописа у представницима управе који су требали да учествују у суђењу да се објаснити. Кефалија је термин који се у доба династије Палеолога користио за означавање управника провинције. Особе са тим звањем били су војни и цивилни администратори које је постављао цар без назначеног рока службовања. Надлежност им се протезала над градом и околином.⁷⁹ Институција кефалије преузета је у Србији из Византије у време владавине краља Милутина.⁸⁰ За јачање и ширење ове установе у српској држави ипак је био најзаслужнији цар Стефан Душан.⁸¹ Владарев представник је и у Новом Брду био кефалија, мада за то имамо потврду тек из 1388. године.⁸² Међутим, након реформе државне управе коју је негде током прве деценије XV века извршио деспот Стефан Лазаревић, на челу Новог Брда се нашао војвода, уместо кефалије.⁸³ Особеност управе у рударским градовима као што је Ново Брдо било је постојање кнеза и већа пургара. Обе институције појавиле су се под утицајем саских рудара.⁸⁴ То би све теоретски могли бити они *владалици* које помиње 176. члан *Душановог законика*, мада се он, како је већ речено, односио на византијске градове. Извесно је да је ова одредба имала корен у реформи цара Андроника III из 1329, којом су практично успостављени мешовити црквено-световни судови.⁸⁵ Зна се да је такав суд функционисао у време српске власти у серској области. До тога је дошло претварањем митрополитовог суда у мешовити световно-духовни форум.⁸⁶

⁷⁷ *Флорински*, Памятники. Приложенија, 161.

⁷⁸ *Acta et diplomata graeca* V, 81; *Maksimović*, *The Byzantine Provincial Administration*, 243–244, 258–259; *Bratianu*, *Privileges et franchises*, 110.

⁷⁹ *Maksimović*, *The Byzantine Provincial Administration*, 117–133.

⁸⁰ *Максимовић*, Македонија у политици средњовековне Србије, 39; *Bojanin – Krstanović*, *Byzantine Influence*, 47–50.

⁸¹ *Блајојевић*, Реформа државне управе, 64–65; *Блајојевић*, Државна управа, 251.

⁸² *Свијојановић*, Повеље и писма I–1, 168; *Динић*, За историју рударства II, 72.

⁸³ *Динић*, Власти, 241; *Блајојевић*, Државна управа, 291–294; *Динић*, За историју рударства II, 72.

⁸⁴ *Динић*, За историју рударства I, 4–5, 13–18; *Динић*, За историју рударства II, 72–75.

⁸⁵ *Соловјев*, Судије и суд, 158; *Maksimović*, *The Byzantine Provincial Administration*, 245.

⁸⁶ *Остријорски*, Серска област, 87–93; *Живојиновић*, Судство у грчким областима, 200–205; *Соловјев*, Судије и суд, 158–161;

Извесну сличност са 176. чланом *Душановој законика* показује *Закон Новог Брда* укључивањем црквеног лица, протопопе, у састав судског колегијума, што пак није био случај у Јањини. Наравно, ми не знамо да ли се због реформе из 1329. мењао можда и начин суђења у том епирском граду. Неопходно је рећи да су протопопови представљали обласне намеснике епископа у већим местима у којима они нису столовали, а постављао их је архиепископ или патријарх. Може се рећи да су били посредници између епископа и попова, те духовни надзорници.⁸⁷ С тим увези треба рећи да је 7. члан *Душановој законика* предвиђао да Патријаршија постави протопопове по свим трговима и градовима. Њихов задатак је био да поврате оне који су прешли у римокатоличанство.⁸⁸

Појам „добрих људи” који су требали учествовати у суђењима у Јањини и Новом Брду није ближе дефинисан. Изнето је мишљење да су у Јањини, то били, као и у Венецији, племићи или богати људи.⁸⁹ Појам је у српској средини био ширег значења и превасходно је коришћен да означи људе од поверења или стручне особе за неки посао и није нужно морао бити повезан са економским положајем појединца. Међу „добрим људима” могли су се у градовима попут Новог Брда наћи не само властелини већ и свештеници и рударски стручњаци.⁹⁰ Важно је напоменути да је, колико је познато, помен „добрих људи” у повељи за Јањину једини пример постојања тог термина у Византији. Отуда би се могло помишљати да је реч у „увезеној” институцији, али се о томе без неког ближег истраживања може само нагађати.

Нажалост, не располажемо изворима који би посведочили како је функционисао саборни суд описан у IV члану *Закон Новог Брда*. Један документ из новембра 1457. указује нам да је сличан суд функцисао у Сребреници. На почетку акта се наводи да су странке у спору изашле пред суд који су сачињавали војвода Милош, кнез Јакета Радулиновић, пургари и сребреничка властела.⁹¹ Овде се као члан судског тела не јавља протопопа, док је појам властела вероватно обухватао и „добре људе”.⁹²

Закон Новог Брда се својим V чланом, чини се, такође приближава привилегијама које је добила Јањина. Том одредбом је предвиђено да за оно што је надлежност црквеног суда протопопа сазове попове да суде по закону. Наглашава се да у то нико није смео да се меша.⁹³ Подсетимо се да је и у Јањини епископски суд био посебна институција. За протопопу смо већ навели да је био

⁸⁷ *Койривица*, Попови и протопопови, 90–108.

⁸⁸ Душанов законик, прир. *Бубало*, 76, 151; *Койривица*, Попови и протопопови, 99, 106.

⁸⁹ *Bratiani*, *Privilèges et franchises*, 110.

⁹⁰ *Ивановић*, „Добри људи”, 93–122.

⁹¹ *Јиречек*, *Споменици српски*, 87–88.

⁹² *Ивановић*, „Добри људи”, 112.

⁹³ *Радојчић*, *Закон о рудницима*, 52.

изасланик епископа. Сходно томе, могло би се рећи да је црквени суд у Новом Брду на челу са протопопом наликовао епископском суду. Немамо ни у овом случају очуван неки акт који би нам омогућио да увидимо како је функционисао овај суд. Особеност Новог Брда било је и постојање рударских судова који су се односили на спорове становника града везане за рударство.⁹⁴

Извесно је да се евентуални византијски утицаји не могу препознати у одредбама *Закона Нової Брда* које се тичу реда на тргу, обавеза продаваца или нормирања максималних цена одређених производа. Пажњу пак треба усмерити на већ помињани XXI члан посвећен баштинама. Њиме је предвиђено да ниједан грађанин не сме своју баштину продати, заложити, дати у прђију или предати под управу цркве без номичке књиге и сведочанства протопопе и „добрих људи” који су у месту. Уколико би неко тако учинио, то се није имало сматрати пуноважним.⁹⁵ Термин *номик* је грчког порекла (*νομικός*), а означавао је јавног бележника који је на захтев заинтересованих страна састављао приватно-правне исправе уз новчану надокнаду.⁹⁶ Присуство „добрих људи” као сведока имало је за циљ да осигура већу доказну снагу исправе издате од стране номика. Угледни сведоци су својим потписима практично потврђивали аутентичност исправе.⁹⁷ Корен наведеног прописа треба потражити најпре у византијском праву, иако је неоспорно да установа номика није имала у себи само ромејску компоненту.⁹⁸ У глави Д-10 (Д-8) српског превода *Синџајме* прописано је да је за доказивање довољно пет сведока уколико нема писаног сведочанства. Ако пак постоји документ написан у складу са законом, довољна су три сведока.⁹⁹ Овај пропис нашао се и у оквиру главе Д-7 *Скраћене синџајме*.¹⁰⁰ Слична одредба нашао се и у оквиру правне компилације *Јустинијанов закон*, која је, највероватније, настала такође за владавине цара Стефана Душана превођењем различитих византијских правних прописа, углавном из области аграрног права.¹⁰¹ Пета по реду одредба *Јустинијановој* законика одређује да ако се неко у парници позива на писани документ, али каже да га је изгубио, потребно му је пет достоверних сведока да га оправдају.¹⁰² Тиме се у неку руку појашњава пропис *Синџајме*, пошто постаје јасно да

⁹⁴ Радојчић, Закон о рудницима, 52; Детаљније о овим судовима: Бејовић, О надлежности рударских судова, 10–12.

⁹⁵ Радојчић, Закон о рудницима, 56.

⁹⁶ Бубало, Српски номици, 49–59, 64–84; Лексикон српског средњег века, 445 (Бубало).

⁹⁷ Бубало, Српски номици, 209, 223.

⁹⁸ Исто, 71–72.

⁹⁹ Матије Властара Синтагмат, прир. *Новаковић*, 241; Матија Властар Синтагма, превела Субојин-Голубовић, 175; За ову одредбу у издању грчког текста види: Μαρθαίου τοῦ Влаστάρεωσ Σύνταγμα, 230.

¹⁰⁰ Флорински, Памятки. Приложенія, 162.

¹⁰¹ Марковић, Јустинијанов закон, 23–41; Соловјев, Законодавство Стефана Душана, 398–399.

¹⁰² Марковић, Јустинијанов закон, 54, 65.

је при састављању исправе било потребно присуство најмање пет сведока.¹⁰³ Јасно је да не можемо говорити о директној вези XXI члана *Закона Новог Брда* и византијских прописа, али изванредно је утицај, чини се, могао постојати. Поменути достоверни сведоци *Јустинијановог закона* су, у принципу, исто што и „добри људи”. Новобрдски закон, додуше, посебно истиче обавезност присуства протопопе.¹⁰⁴

Отуђивање имовине уз присуство угледних сведока била је пракса у византијским градовима које је запосео цар Душан. Потврду нам даје документ из јуна 1355. којим су сељаци из Зихне продали један виноград монасима Хиландара. Као сведоци тог правног чина помињу се градски клир и *архонџи*, међу којима су били кефалија Зихне и доместик.¹⁰⁵

Да је пропис *Закона Новог Брда* о баштинама примењиван сведочи већ помињана исправа из септембра 1434, којом је монах Саватије усинио попа Богдана и даровао му половину своје баштине. Друга половина баштине Богдану је имала припасти након Саватијеве смрти. Исправу је саставио номик Степан, а сведоци су били протопопа Цагрич, војвода Хрњко, кнез Степан, осам свештеника и четири грађанина.¹⁰⁶ Важно је и што други сачувани приватно-правни акти указују да је слична пракса важила и у другим српским градовима.¹⁰⁷ Посебно је у том смислу значајан документ познат као *Призренска џајица*, сачињен у време постојања Српског царства. Овај акт сведочи да је извесна Доброслава са својим синовима Првославом и калуђером Никодимом, те ћерком Рајом продала свој *двор* у Призрену извесном Ману, Драгичином брату, за осам литара сребра. На крају исправе коју је саставио номик Никола наведено је 17 сведока.¹⁰⁸ Дакле, подаци *Призренске џајице* сведоче да је начин отуђивања имовине у српским градовима и пре XV века био сличан оном какав је нормиран *Законом Новог Брда*. Имајући то у виду, не можемо се сетити утиску да је таква процедура настала под утицајем византијског права. Наравно, мора се имати у виду да су и у Западној Европи још у раном средњем веку „добри људи” били неопходни гаранци да би се неки споразум или договор спровео у живот.¹⁰⁹

Имајући у виду све изречено, сматрамо да има основа за тврдњу да је византијско право утицало на формирање градског права Новог Брда. Чини се да се то догодило у време владавине цара Стефана Душана. Може се рећи да је Бранислав Ђурђевић био на добром трагу у свом истраживању, мада до тога није дошао анализом самих прописа *Закона Новог Брда*. Није могуће утврдити

¹⁰³ Бубало, Српски номици, 208.

¹⁰⁴ Исто, 209.

¹⁰⁵ Actes de Chilandar, éd. Petit, 301–303; Соловјев, Судије и суд, 156.

¹⁰⁶ Бубало, Српски номици, 183, 209, 258; Симоновић, Стари српски хрисовуљи, 51.

¹⁰⁷ Бубало, Српски номици, 143–152, 186–199, 250–251, 260–261; Ивановић, „Добри људи”, 52–53.

¹⁰⁸ Шафарик, Србска исправа, 121–124; Бубало, Српски номици, 147–152, 250–252.

¹⁰⁹ Davies – Fouracre, Conclusion, 232.

да ли је град добио повељу првог српског цара којом су дефинисане одређене његове привилегије, о чему би могао сведочити 137. члан *Душановој законика*. Наслов „Предсловије цара Стефана” и позивање деспота Стефана у завршном делу *Новобрдској законика* на *зайисанија* и *йовеленија* пређашњих царева могло би говорити томе у прилог. Незахвално је процењивати да ли је већ прва кодификација градског права Новог Брда настала у време цара Душана или нешто касније. Сасвим је извесно да је текст *Закона Новог Брда* из 1412. резултат већег броја измена током времена. Чињеница да се у тексту закона као главни орган власти наводи војвода потврђује да је заиста у време владавине деспота Стефана дошло до новелирања закона, те не може бити реч о његовом пуком преузимању из неког ранијег времена. Потребно је рећи да је и у првој половини XV века српско право било под утицајем византијског с обзиром на то да тадашње преписе *Душановој законика* неизоставно прате *Скраћена синџајма* и *Јусџинијанов закон*.¹¹⁰ *Закон Новог Брда* је свакако потпадао и под утицаје других правних система, као и обичајног права, а то је нешто што тек треба посебно испитати.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, edd. *F. Miklosich – J. Müller*, Vindobonae 1887.
- Actes de Chilandar I, Actes grecs, éd. *L. Petit*, Византијский Временник (1911) – Приложение 1.
- Beldiceanu N.*, Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale à Paris, II Paris–La Haye 1964.
- Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον [Matthaiou tou Vlastareos Suntagma kata stoicheion], edd. *G. A. Ralles – M. Potles*, Athenai 1859.
- Rizaj S.*, Rudarstvo Kosova i susednih krajeva, Priština 1968.
- Thallóczy L. – Jireček C.*, Zwei Urkunden aus Nordalbanien, Archiv für slavische Philologie 21 (1899) 78–99.
- Грчке повеље српских владара. Издање текстова, превод и коментар, прир. *А. Соловјев – В. Мошин*, Београд 1936 [Grčke povelje srpskih vladara. Izdanje tekstova, prevod i komentar, prir. *A. Solovjev – V. Mošin*, Beograd 1936].
- Душанов законик, прир. *Љ. Бубало*, Београд 2010 [Dušanov zakonik, prir. *Đ. Bubalo*, Beograd 2010].
- Јечменица Д.*, Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта, Стари српски архив 11 (2012) 33–58 [*Ječmenica D.*, Hrisovulja cara Stefana Dušana Dubrovčanima sa dva prateća akta, Stari srpski arhiv 11 (2012) 33–58].
- Јиречек К.*, Споменници српски, Споменик Српске краљевске академије XI (1892) [*Jireček K.*, Spomenici srpski, Spomenik Srpske kraljevske akademije XI (1892)].
- Матија Властар, Синтагма, са српскословенског језика превела *Т. Субојин-Голубовић*, Београд 2013 [Matija Vlastar Sintagma, sa srpskoslovenskog prevela *T. Subotin-Golubović*, Beograd 2013].
- Матије Властара Синтагмат. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душанова, прир. *С. Новаковић*, Београд 1907 [Matije Vlastara Sintagmat. Azbučni zbornik vizantijskih crkvenih i državnih zakona i pravila. Slovenski prevod vremena Dušanova, prir. *S. Novaković*, Beograd 1907].

¹¹⁰ *Бубало*, Рукописи Душановог законика, 27–36.

- Марковић Б.*, Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића. Превод и правноисторијска студија, Београд 1985 [*Marković B.*, *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića. Prevod i pravnoistorijska studija*, Beograd 1985].
- Марковић Б.*, Јустинијанов закон. Средњовековна византијско-српска правна компилација, Београд 2007 [*Marković B.*, *Justinijanov zakon. Srednjovekovna vizantijsko-srpska pravna kompilacija*, Beograd 2007].
- Порчић Н.*, Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама. Доба Немањића, Београд 2017 [*Porčić N.*, *Dokumenti srpskih srednjovekovnih vladara u dubrovačkim zbirkaма. Doba Nemanjića*, Beograd 2017].
- Радојчић Н.*, Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића, Београд 1962 [*Radojčić N.*, *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića*, Beograd 1962].
- Стојановић Љ.*, Старе српске повеље и писма I–1, Београд–Сремски Карловци 1929 [*Stojanović Lj.*, *Stare srpske povelje i pisma I–1*, Beograd–Sremski Karlovci 1929].
- Стојановић Љ.*, Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др. Споменик Српске краљевске академије 3 (1890) 1–226 [*Stojanović Lj.*, *Stari srpski hrisovulji, akti, biografije, letopisi, tipici, pomenici, zapisi i dr. Spomenik Srpske kraljevske akademije 3 (1890) 1–226*].
- Ђирковић С.*, Латинички препис Рударског законика деспота Стефана Лазаревића. Увод, текст, превод и коментари, Београд 2005 [*Ćirković S.*, *Latinički prepis Rudarskog zakonika despota Stefana Lazarevića. Uvod, tekst, prevod i komentari*, Beograd 2005].
- Флоринскиј Т.*, Памятники законодательной дѣятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ, Приложенія, Киевъ 1888, 1–225 [*Florinskij T.*, *Pamjatniki zakonodatel'noj dѣjatel'nosti Dušana carja Serbov' i Grekov', Priloženija, Kiev" 1888, 1–225*].
- Шафарик Ј.*, Србска исправа о продаји непокретног добра у Призрену из времена царева србских, или из XIV века, Гласник Српског ученог друштва 35 (1872) 119–124 [*Šafarik J.*, *Srbska isprava o prodaji nepokretnog dobra u Prizrenu iz vremena careva srbskih, ili iz XIV veka, Glasnik Srpskog učenog društva 35 (1872) 119–124*].

Литература – Secondary Works

- Bojanin S. – Krstanović B.*, Byzantine Influence on Administration in the Time of Nemanjić Dynasty, ed. *V. Bikić*, *Processes of Byzantinisation and Serbian Archaeology, Byzantine heritage and Serbian art I*, Beograd 2016, 45–51.
- Bratianu G.*, *Privilèges et franchises municipales dans l'Empire byzantin*, Paris-Bucharest 1936.
- Davies W. – Fouracre P.*, Conclusion. The rôle of writing in the resolutions and recording of disputes, edd. *W. Davies – P. Fouracre*, *The Settlement of Disputes in early Medieval Europe*, New York 1986, 207–240.
- Ђурђевић В.*, Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 20 (1972–1973) 41–64.
- Ђурђевић В.*, Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo, *Djela Akademije nauka Bosne i Hercegovine, knjiga LXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 37*, Sarajevo 1987.
- Maksimović Lj.*, *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*, Amsterdam 1988.
- Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, ed. *A. Kazhdan*, Oxford 1991.
- Бејовић М.*, О надлежности рударских судова по Закону о рудницима деспота Стефана Лазаревића и турским рударским законима XV и XVI века, ур. *В. Мићовић*, *Споменица у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности*, Београд 1967, 7–17 [*M. Begović*, *O nadležnosti rudarskih sudova po Zakonu o rudnicima despota Stefana Lazarevića i turskim rudarskim zakonima XV i XVI veka, ur. V. Mićović, Spomenica u čast novoizabranih članova Srpske akademije nauka i umetnosti*, Beograd 1967, 7–17].

- Блајојевић М.*, Државна управа у српским средњовековним земљама, Београд 1997 [*Blagojević M.*, *Državna uprava u srpskim srednjovekovnim zemljama*, Beograd 1997].
- Блајојевић М.*, Реформа државне управе и Душанов законик, ур. *С. Леовац*, Душанов законик – 650 година од његовог доношења, Бања Лука 2000, 51–70 [*Blagojević M.*, *Reforma državne uprave i Dušanov zakonik*, ur. *S. Leovac*, *Dušanov zakonik – 650 godina od njegovog donošenja*, Banja Luka 2000, 51–70].
- Божић И.*, Критика, Историјски гласник 1–2 (1976) 171–175 [*Božić I.*, *Kritika*, *Istorijski glasnik* 1–2 (1976) 171–175].
- Бубало Ђ.*, Време Душановог законика, *Slovene* 2 (2015) 119–146 [*Bubalo Đ.*, *Vreme Dušanovog zakonika*, *Slovene* 2 (2015) 119–146].
- Бубало Ђ.*, О Душановом законуку (Постанак, састав, значај и судбина), прир. *Ђ. Бубало*, Душанов законик, Београд 2010, 13–24 [*Bubalo Đ.*, *O Dušanovom zakoniku* (Postanak, sastav, značaj i sudbina), прир. *Đ. Bubalo*, *Dušanov zakonik*, Beograd 2010, 13–24].
- Бубало Ђ.*, Рукописи Душановог законика, прир. *Ђ. Бубало*, Душанов законик, Београд 2010, 25–63 [*Bubalo Đ.*, *Rukopisi Dušanovog zakonika*, прир. *Đ. Bubalo*, *Dušanov zakonik*, Beograd 2010, 25–63].
- Бубало Ђ.*, Српски номици, Београд 2004 [*Bubalo Đ.*, *Srpski nomici*, Beograd 2004].
- Веселиновић А.*, Владарско и комунално у градовима Деспотовине, ур. *Ј. Калић – М. Чоловић*, Социјална структура српских градских насеља: XII до XVIII век, Смедерево–Београд 1992, 125–137 [*Veselinović A.*, *Vladarsko i komunalno u gradovima Despotovine*, ur. *J. Kalić – M. Čolović*, *Socijalna struktura srpskih gradskih naselja: XII do XVIII vek*, Smederevo–Beograd 1992, 125–137].
- Веселиновић А.*, Царински систем у доба Деспотовине, Историјски гласник 1–2 (1984) 7–38 [*Veselinović A.*, *Carinski sistem u doba Despotovine*, *Istorijski glasnik* 1–2 (1984) 7–38].
- Даниловић Ј.*, Закон града Новог Брда, Анали правног факултета у Београду 38, 1–2 (1990) 16–43 [*Danilović J.*, *Zakon grada Novog Brda*, *Analí pravnog fakulteta u Beogradu* 38, 1–2 (1990) 16–43].
- Динић М.*, „Власти” за време Деспотовине, Зборник Филозофског факултета у Београду X–1 (1968) 237–244 [*Dinić M.*, „Vlasti” za vreme Despotovine, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* X–1 (1968) 237–244].
- Динић М.*, За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I, Београд 1955 [*Dinić M.*, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni I*, Beograd 1955].
- Динић М.*, За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II, Београд 1962 [*Dinić M.*, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni II*, Beograd 1962].
- Живојиновић М.*, Судство у грчким областима Српског царства, Зборник радова Византолошког института 10 (1967) 197–249 [*Živojinović M.*, *Sudstvo u grčkim oblastima Srpskog carstva*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 10 (1967) 197–249].
- Ивановић М.*, „Добри људи” у српској средњовековној држави, Београд 2017 [*Ivanović M.*, „Dobri ljudi” u srpskoj srednjovekovnoj državi, Beograd 2017].
- Историја српског народа I, ур. *С. Ђурковић*, Београд 1981 [*Istorija srpskog naroda I*, ur. *S. Ćirković*, Beograd 1981].
- Кайтанчевић А.*, Датирање Закона о рудницима деспота Стефана и садржина његовог ћириличног преписа, Српска политичка мисао 51–1 (2016) 221–237 [*Katančević A.*, *Datiranje Zakonika o rudnicima despota Stefana i sadržina njegovog ćirilичnog prepisa*, *Srpska politička misao* 51–1 (2016) 221–237].
- Копривица М.*, Попови и протопопови Српске цркве у средњем веку, Ниш 2012 [*Koprivica M.*, *Porovi i protoporovi Srpske crkve u srednjem веку*, Niš 2012].
- Лексикон српског средњег века, прир. *С. Ђурковић – Р. Михаљчић*, Београд 1999 [*Leksikon srpskog srednjeg века*, прир. *S. Ćirković – R. Mihaljčić*, Beograd 1999].

- Максимовић Љ., Македонија у политици средњовековне Србије, Глас Српске академије наука и уметности 404 (2006) 29–50 [Maksimović Lj., Makedonija u politici srednjovekovne Srbije, Glas Srpske akademije nauka i umetnosti 404 (2006) 29–50].
- Осиројорски Г., Серска област после Душанове смрти, Београд 1965 [Ostrogorski G., Serska oblast posle Dušanove smrti, Beograd 1965].
- Радојчић Н., Душанов законик и византијско право, ур. Н. Радојчић, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 45–77 [Radojčić N., Dušanov zakonik i vizantijsko pravo, ur. N. Radojčić, Zbornik u čast šeste stogodišnjice Zakonika cara Dušana, Beograd 1951, 45–77].
- Соловјев А., Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године, Београд 1980 [Solovjev A., Zakonik cara Stefana Dušana 1349. i 1354. godine, Beograd 1980].
- Соловјев А., Историја словенских права. Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Београд 1998 [Solovjev A., Istorija slovenskih prava. Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka, Beograd 1998].
- Соловјев А., Судије и суд по градовима Душанове државе, Гласник Скопског научног друштва 7–8 (1930) 147–162 [Solovjev A., Sudije i sud po gradovima Dušanove države, Glasnik Skopskog naučnog društva 7–8 (1930) 147–162].
- Тарановски Т., Историја српског права у Немањинској држави, Београд 2002 [Taranovski T., Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, Beograd 2002].
- Ђирковић С., Новобрдски законик деспота Стефана Лазаревића из 1412. године, прир. В. Јовановић – С. Ђирковић – Е. Зечевић – В. Иванишевић – В. Рађић, Ново Брдо, Београд 2004, 162–181 [Ćirković S., Novobrdski zakonik despota Stefana Lazarevića iz 1412. godine, prir. V. Jovanović – S. Ćirković – E. Zečević – V. Ivanišević – V. Radić, Novo Brdo, Beograd 2004, 162–181].
- Ђирковић С. – Ковачевић-Кojiћ Д. – Ђук Р., Старо српско рударство, Београд–Нови Сад 2002 [Ćirković S. – Kovačević-Kojić D. – Ćuk R., Staro srpsko rudarstvo, Beograd–Novi Sad 2002].
- Шаркић С., Градско становништво у средњовековној Србији, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду XLV–2 (2011) 17–27 [Šarkić S., Gradsko stanovništvo u srednjovekovnoj Srbiji, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu XLV–2 (2011) 17–27].
- Шуица М., О години одласка кнеза Стефана Лазаревића у Севастију, Зборник радова Византолошког института 50/2 (2013) 803–810 [Šuica M., O godini odlaska kneza Stefana Lazarevića u Sevastiju, Zbornik radova Vizantološkog instituta 50/2 (2013) 803–810].

Miloš Ivanović

Institute of History, Belgrade

milos.ivanovic@iib.ac.rs

THE TOWN LAW OF NOVO BRDO AND BYZANTINE LAW

The Cyrillic manuscript of *Despot Stefan Lazarević's Novo Brdo Legal Code* consists of two parts. The first part contains provisions on mining, while the second part represents *The Town Law of Novo Brdo*. Researchers expressed different opinions about the time and manner of the creation of *The Novo Brdo Legal Code* due to the inconsistency of certain data in the text. Namely, in the introduction to the Legal Codes, Stefan Lazarević (r. 1389–1427) recounts the events in the first part of his reign, but at the end of the text, January 1412 is given as the date of Code's compilation. Therefore, it was considered that the two parts of the code were not created at the same time, which would mean that they were merged during codification. It

is possible that an unpreserved first version of this source was written in 1390, since the recorded indiction coincides with that year. Sima Ćirković believed that “boni homines”, when composing mining regulations, followed what they considered to be just and relied on common law. On the other hand, Nikola Radojčić argued that the *Town Law of Novo Brdo* was created under several significant influences, including the autonomous rights of Byzantium towns.

In a comparative analysis, a clear difference in content emerges between the privileges of Byzantine towns in the late Middle Ages and the *Town Law of Novo Brdo*. However, the influence of Byzantine law on certain provisions of the mentioned law is apparent. It is likely that the term *psunj*, which referred to excise duty, originated from the Byzantine tax *opsonion*. Further, the provision on the method of trial in Novo Brdo resembles the court procedure in Ioannina, as described in the charter of Emperor Andronikos II from 1319. The representatives of the town administration and “boni homines” were supposed to be members of the judicial collegiums in both cases. Also, the ecclesiastical court had jurisdiction in some matters in both towns. *The Town Law of Novo Brdo* stipulated that citizens could only alienate inherited estates if it was recorded in a notary’s book in the presence of a protopriest (protopop) and credible witnesses (“boni homines”). The root of that regulation could lie in Byzantine law. A provision in the Byzantine canon law collection *Syntagma of Matthew Blastares* from 1335, which was later translated into Serbian, stipulated that five witnesses were sufficient if there was no written testimony and three if there was one.

In all likelihood, Byzantine law influenced the formation of the town law of Novo Brdo during the reign of Emperor Stefan Dušan. He might have even issued a document on the special rights of Novo Brdo, but there is little doubt that the text of the *Town Law of Novo Brdo* from 1412 was the result of a number of changes and revisions over time.

Зборник радова Византолошког института 60 (2023)

Издаје

Византолошки институт САНУ

Београд, Кнеза Михаила 35

zrvi@vi.sanu.ac.rs

zrvi-visanu.rs

Тел. +381 11 26 37 095

Редакциони одбор

Стианоје Бојанин (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд),
Михаел Гринбарџ (Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Минстер), *Нилс Гаул* (The University of Edinburgh, Единбург), *Мирјана Живојиновић* (Српска академија наука и уметности, Београд),
Бујадин Иванишевић (Српска академија наука и уметности, Београд), *Ерика Јухас* (ELTE Eötvös József Collegium, Будимпешта), *Јованка Калић* (Српска академија наука и уметности, Београд),
Сергеј Карпов (Московски државни универзитет, Москва), *Предрај Комаџина* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Бојана Крсмановић* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Александар Лома* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет / Српска академија наука и уметности, Београд),
Марија Мавруди (University of California, Berkeley, Беркли), *Аџанасиос Маркопулос* (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Атина), *Љубомир Максимовић* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет / Српска академија наука и уметности, Београд), *Миодрај Марковић* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет / Српска академија наука и уметности, Београд),
Љубомир Милановић (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд),
Бојан Миљковић (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд),
Срђан Пиривајрић (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд),
Клаудија Рај (Institut für Byzantinistik und Neogräzistik, Universität Wien, Беч), *Ђојко Субојић* (Српска академија наука и уметности, Београд), *Еванџелос Хрисос* (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Атина), *Дејан Целебџић* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд), *Жан-Клод Шене* (Sorbonne-Université, Париз), *Јована Шијаковић* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Петер Шрајнер* (Universität zu Köln, Келн)

Лектура

мр Александра Антић

Лектура енилеских сажетика

Миљана Протић

Коректура

Мира Зебић

Компјутерска обрада и лустрација за штампу

Бранислав Фотић, Тијана Динић

Корице

Драгомир Тодоровић

Класификаџор

Славица Мереник

Компјутерска припрема за штампу

Бранислав Фотић, Тијана Динић

Штампа

Birograf Comp, Атанасија Пуље 22, Београд

Тираж

300 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93

ЗБОРНИК радова Византолошког института САНУ = Zbornik radova
de l'Institute d'Études Byzantines. – Књ. 1 (1952)-. – Београд :
Византолошки институт САНУ, 1952-. – 24 cm

Годишње

ISSN 0584-9888 = Зборник радова Византолошког института
COBISS.SR-ID 28356615